

В.У. Коваль, *Узаемасувязі беларускай і ўкраінскай дыяспар у міжваенны перыяд*, Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінск 2012, 314 с.

Эміграцыйная тэматыка становіцца усё больш прывабным даследчым матэрыялам не толькі ў Беларусі, але і шырока за яе межамі. У найноўшых падзеях краіны (ад 1990 г.) паўстала некалькі хваляў публікацый, калі можна так сказаць, сінусаідальнага характару: ад шчырага захаплення на паграніччы эйфарыі ўсім, што звязана з жыццём на чужбіне, праз постсавецкі канфармізм да разліву нястрыманай варожасці ў *опусах* пэўных колаў афіцыйнай беларускай гістарыяграфіі. Пік актыўнасці вывучэння праблематыкі беларускай дыяспары прыпаў на мяжу 1980–1990-х гадоў. На пачатку XXI стагоддзя ўвага спецыялістаў да гэтай тэмы раптам скурчылася і яе пачалі лічыць „спрэчнай і нават палітызаванай” – як зазначае В.У. Коваль. У апошнія гады ізноў паўстаў цэлы шэраг даследаванняў з пазначанай галіны.

Сярод манаграфій вылучаецца выразным аўтарскім падыходам праца В.У. Коваль *Узаемасувязі беларускай і ўкраінскай дыяспар у міжваенны перыяд*, якая пабачыла свет у 2012 г. пад шыльдай Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы. Кніга складаецца з трох раздзелаў, асіметрычных па зместу, затытулаваных наступным чынам: 1. Гістарыяграфія і пытанні тэорыі [2 падраздзелы, сс. 8–36], 2. Агульныя асаблівасці фарміравання беларускай і ўкраінскай эміграцыі (1918–1939) [6 падраздзелаў, сс. 37–163], 3. Асноўныя кірункі беларуска-ўкраінскіх узаемасувязяў дыяспар міжваеннага перыяду [3 падраздзелы, сс. 164–264]. *Meritum* папярэджаны лаканічнымі ўводзінамі і завершаны кароткім заключэннем, спісам літаратуры і дадаткам. Сярод шырокапастаўленых мэтаў і задач свайго даследавання на падставе як айчыннай і замежнай гістарыяграфіі, так і архіўных матэрыялаў аўтарка, сярод іншага, вызначыла асаблівасці развіцця палітычных, адукацыйных, культурных і эканамічных сувязяў беларускіх і ўкраінскіх эміграцыйных асяроддзяў, пачынаючы ад аналізу стану распрацаванасці праблемы і характарыстыкі крыніцазнаўчай базы і заканчваючы роляй асабістых кантактаў ва ўзаемаадносінах дыяспар. Вельмі грунтоўна прааналізаваныя *асноўныя дэфініцыі і вызначэнні тэрміналогіі*: „дыяспара”, у тым ліку, „новая” ці „сучасная”; эміграцыя/іміграцыя; „беларусы замежжа”; паняцці адаптацыі, акультурацыі, асіміляцыі, інтэграцыі, нацыянальнай памяці і міфу радзімы і інш. Статыстыку ў галіне дэмаграфіі В.У. Коваль засноўвае на падліках Е. Тамашэўскага (*Mniejszości narodowe w Polsce XX wieku*, 1991), прыводзячы дадзеныя за 1931 год, згодна з якімі з 32 млн 107 тыс. агульнай колькасці жыхароў даваеннай Польшчы 6% (1 млн 966 тыс.) складалі беларусы, а 16% (5 млн 145 тыс.) – украінцы. За мяжу ехалі, галоўным чынам, выхадцы

з Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны па прычыне перанаселенасці вёскі і безземелля, што у сучаснай Беларусі і Украіне абсалютна не актуальна. Шмат увагі ў манаграфіі прысвечана спецыяльным дзяржаўным органам да справаў эміграцыі, якія дзейнічалі пад патранатам двух міністэрстваў: замежных спраў і працы ды сацыяльнага забеспячэння. Маштабам сваёй дзейнасці вылучаўся Варшаўскі эміграцыйны сіндыкат, які меў разгалінаваную сетку аддзелаў у многіх гарадах краіны: Брэсце, Пінску, Львове, Станіславоўе, Луцку і інш. У 1930 годзе ў Львоўскім ваяводстве працавала 7 пададдзелаў, у Палескім – 5, а ў Валынскім – нават 11. З заходнеўкраінскіх структур аўтарка найбольш падрабязна ахарактарызавала дзейнасць падобных структур у Львове: Дзяржаўнае ўпраўленне спраў звароту палонных, бежанцаў і працоўных, Этап эміграцыйнага ўпраўлення і Камісарыят эміграцыйнага ўпраўлення. Даследавала яна таксама Экспазытуры эміграцыйнага ўпраўлення ў Брэсце, Львове, Беластоку і Варшаве, абавязковымі функцыямі якіх былі: выдача пасведчанняў для эміграцыйнага замежнага пашпарта, адкрыццё віз, пацверджанне дакументаў эмігрантаў для атрымання віз; выдача дазволу карабельным таварыствам і кантроль за іх дзейнасцю і інш. Звярнула ўвагу на распаўсюджванне сіндыкатамі інфармацыі з дапамогай лістовак, плакатаў і брашураў сярод насельніцтва аб ўмовах эміграцыі ў розныя краіны свету, аб традыцыях мясцовага насельніцтва, што дазваляла зацікаўленым асобам атрымаць неабходныя веды. Эміграцыйныя органы павінны былі не толькі арганізоўваць выезд грамадзян, але і абараняць іх правы за мяжой, – канстатавала В.У. Коваль. Даследчыца засяродзілася на такіх асноўных пытаннях беларускай эміграцыі, як фарміраванне эканамічнай хвалі і роля палітычнага сегменту ў жыцці дыяспары. У адносінах да ўкраінскай эміграцыі – асаблівасці гісторыі эканамічнай хвалі і адметныя рысы фарміравання палітычных плыняў. Шмат месца ў кнізе прысвечана адлюстраванню характару беларуска-ўкраінскіх узаемадзеянняў на старонках перыядычных выданняў і мемуараў, а таксама студэнцкім і навуковым узаема сувязям беларускай і ўкраінскай дыяспар.

Падсумоўваючы вынікі сваіх даследаванняў, аўтарка канстатавала выснову аб актыўных узаемакантактах структур і асобных прадстаўнікоў пазначаных дыяспар, аб іх працяглым і сістэматычным характары як у еўрапейскіх дзяржавах, так і ў краінах Паўночнай і Паўднёвай Амерыкі, асабліва ў Чэхаславакіі, Германіі, Францыі, ЗША, Канадзе і Аргенціне.

Матэрыял дадаткаў утрымлівае таблічныя (сс. 300–313) статыстычныя дадзеныя, адлюстроўваючыя эміграцыйныя і рээміграцыйныя працэсы, у тым ліку, міжкантынентальныя (маштабы, напрамкі, палавыя і рэлігійныя прыналежнасці) з тэрыторыі Другой Рэчы Паспалітай. Вартасная рыса манаграфіі – унікальныя фотаздымкі, рэдкія ілюстрацыі і змястоўныя табліцы.

На заканчэнне – некалькі крытычных заўваг. Як вядома, пераважную колькасць беларускіх і ўкраінскіх грамадаў па-за межамі „метраполіі” ў міжваенны перыяд складалі выхадцы з заходніх зямель Беларусі і Украіны, якія на той час знаходзіліся ў складзе шматэтнічнай дзяржавы – Другой Рэчы Паспалітай. Ужо на першых старонках сваёй кнігі гісторык выразна

падкрэсліла, ужываючы катэгорыі папярэдняй эпохі (савецкай) – „нацыянальныя меншасці”, а не, напрыклад, „нацыянальныя супольнасці”, што былі яны ў польскай дзяржаве дыскрымінаваныя і з тым – апошнім нельга не пагадзіцца. Толькі паўтараючы гэтую *taxiti* рэфрэнам-мантрай, замбіруючы некалькі дзесяткаў разоў у розных кантэкстах, варта было б мець на увазе катэгорыю адноснасці людской экзістэнцыі і адзначыць той факт, што ўсе ахвотныя наогул мелі магчымасць выехаць на ўсе чатыры бакі свету, а значыць – жылі, як мінімум, у гэтым сэнсе, у вольнай краіне, у якой тых жа сялян не забівалі дзесяткамі і сотнямі тысяч толькі за тое, што мелі двух кароў, а не адну або – за неабачлівыя кпіны з хамаватага, заўсёды на экспрааваным самагонным „падпітку” старшыні калгаса. Не так далёка было ад Гайнаўкі ці Бельска Падляскага да ўсходняй часткі раскавалкаванай папалам Беларусі выратавальнікамі ад камунізму з аднаго боку і – ад паноў – з другога, дзе за „жалезнай заслонай” на парадку дзеённым былі жудасныя рэпрэсіі, аб чым В.У. Коваль толькі недзе сціпла ўзгадала бадай жа толькі ўсяго адзін раз. Прыгнечаныя, але дзякуй лёсу, жывыя „заходнікі”, выязджаючы на Захад, маглі везці з сабой цэлыя вазы свайго набытку з сячкарынямі і веласіпедамі, а нярэдка, і з самымі вазамі, а нават – з фуражом і зернем на пасеў, аб чым сведчыць дакументацыя ўстаноў, якія займаліся справамі перасяленцаў. Напрыклад, пасажырскі аддзел згаданага вышэй Эміграцыйнага сіндыката ў Варшаве, рассылаючы да сваіх лакальных структур службовую інфармацыю, канстатаваў, што ровары адпраўляюцца зусім не запакаванымі, а павінны быць у скрынях, дбаючы, такім чынам, аб недапушчэнні нядбальства і нізкага камфорту падарожжа. Прыводзячы гэтыя дадзеныя, аўтарка робіць выснову толькі аб непадрыхтаванасці ад’язджаючых. Цяжка пагадзіцца таксама з песімістычным светапоглядам часопіса „Беларускі летапіс”, абзац з якога аўтарка змясціла на вокладцы. Ананімны карэспандэнт, які, вобразна кажучы, быў „пасля абеду”, а не перад ім, г.зн., спажыўшы плады добраахвотнага перасялення ў Аргентыну, забыўшыся аб магчымым, цалкам верагодным на яго радзіме, прымусовым высяленні ў Сібір ці на Калыму, наракае на новы свет, што далёка не ўсе тутэйшыя эмігранты „выйшлі ў людзі”. Калі даследаванне В.У. Коваль, як яна сама напісала ва „Уводзінах” прызначана, м. інш., для *прапагандысцкай сферы*, то тады ўсё лагічна. Дадатковым моцным аргументам манаграфіі магла бы быць больш змястоўная аналітыка праблематыкі захавання элементаў нацыянальнага жыцця на чужбіне.

Юзаф Зямчонак
Варшава